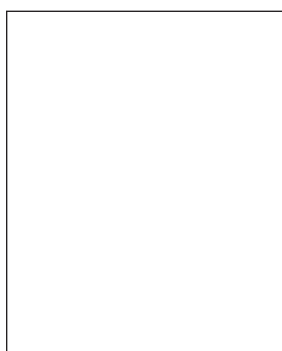

Företagsstrukturen inom svensk enskild försäkring 1950–1980

av fil. dr **Karl Englund**, Stockholm

Karl Englund

Varje näringsgren har sin specifika struktur. Här och var är det ett fåtal stora företag som konkurrerar med många små företag om konsumentens bevägenhet, och här och var konkurrerar företag med någorlunda komplett produktutbud inom verksamhetsområdet med företag som satsar på specialprodukter. Och det är väl känt att dagens branschstruktur inom svensk enskild försäkring företer både den ena och den andra egenheten. Men hur såg egentligen vägen dit ut – i hela dess bredd? Man har från flera håll ställt sig den frågan, men inte kunnat få mer än ungefärliga svar. Här nedan därför litet utöver vad som redan sagts om svensk försäkring under det stora omvandlingsskedet 1950-1980.

Den ovan tidsfästa problematiken är förvisso inte helt obekant för den någorlunda mångåriga och tillika träge läsaren av NFT. Ty i tidskriftens årgång 1981 (s. 1–6) publicerade civilekonom Tage Eriksson – under flera år redovisningschef i Skandia – ett lika koncist som laddat bidrag, vilket fick rubriken *Det enskilda svenska försäkringsväsendets struktur och omfattning: Några utvecklingstendenser under perioden 1950–1978*. Erikssons framställning är som framgår av rubriken rätt översiktlig till sin karaktär. Den fungerar emellertid trots det förträffligt som karta och kompass för den som vill tränga längre in i ämnet, och i de egenskaperna har den också nyttjats vid den kartläggning som här redovisas.

Omvandlingstryck och omvandlingsmönster

Vid historiens källsprång

Framemot mitten av 1930-talet växte det fram en huvudsakligen politiskt inspirerad kritik mot de höga driftskostnaderna inom svensk försäkring. Branschen teg och led. Det som hände, det hände rätt länge mest i det fördolda. Under ett och samma år, 1937, sammanslöt sig emellertid de ungefär hundra riksbolagen på försäkringsområdet i *Svenska Försäkringsbolags Riksförbund* (med Skandiachefen Pär Ulmgren som ordförande) – samt tillsatte koalitionsministären Per Albin Hansson (socialdemokrater och bondeförbundare) en of-fentlig utredning, vars uppgift skulle vara att

se över vad som kunde göras av det som borde göras inom svensk enskild försäkring.

Man konstaterade på förstnämnda håll inte minst att ett och annat i verksamheten nog borde *rationaliseras*, och på sistnämnda håll att det var *för många och för små bolag* som konkurrerade på en inte särskilt stor marknad. Det var egentligen här fråga om de bägge sidorna av samma mynt. Begreppet *skalfördelar* förekom inte på den tiden, men det var nog ändå kring innebörden av detsamma som en hel del tankeutbyten i försäkringstermer – av mer eller mindre officiös natur – rörde sig.

Riksförbundet – numera Försäkringsförbundet – blev snart något av ett maktcentrum inom svensk försäkring, och den 1939 i anledning av världskriget förpuppade men därefter 1942 återupplivade Försäkringsutredningen avlämnade 1946 sitt osedvanligt digra betänkande, vilket sistnämnda i allt väsentligt kom att ligga till grund för 1948 års lag om försäkringsrörelse.

I betänkandet förordade utredningsmännen (med chefen för Försäkringsinspektionen överdirektör O. A. Åkesson som ordförande) tämligen explicit en strukturomvandling inom försäkringsbranschen i riktning mot långt färre och därmed och också i motsvarande grad större företagsenheter.

De långa vågorna

Och man skulle – men med viss tidsutdräkt – bli bönhörd över hövan.

Ty det skall mycket till och kan därför ta sin tid innan hårt rotade och sega strukturer låter sig upplösas för att ingå i en annan struktur. Men det som hände när det hände var verkligen genomgripande och låter sig rätt väl avläsas i tabell 1.

Decimeringen av antalet liv- och sjukförsäkringsbolag har huvudsakligen en mycket speciell orsak. 1953 sammanslogs nämligen tolv mindre ränte- och kapitalförsäkringsanstalter spridda över hela landet med Ränte- och Kapitalförsäkringsanstalten i Stockholm, varefter man antog kortnamnet RKA. I övrigt är decimeringen av liv- och sjukförsäkringsbolagen huvudsakligen en konsekvens av de bägge stora fusionsvågor som under den här aktuella perioden sköljde fram över svensk försäkringsverksamhet.

Den ena vågen medförde att 1960–1963 fem separata bolagsgrupper samlades i Skandia, och den andra vågen att 1969–1971 tre separata bolagsgrupper samlades under namnet Trygg-Hansa.

Decimeringen av antalet riksbolag på skadeförsäkringsområdet var dels en konsekvens av de ovannämnda fusionerna, dels en conse-

Tabell 1. Svenska försäkringsbolag 1950-1980 fördelade på antal efter bolagstyp

Bolagstyp	1950	1960	1970	1980
Liv- och sjukförsäkring	35	19	14	14
Skadeförsäkring RB	81	72	45	33
Skadeförsäkring LH	135	126	102	89
Skadeförsäkring SB	1,124	856	627	434
Återförsäkring	8	12	6	8
Aktiebolag	49	50	26	29
Ömsesidiga bolag	1,334	1,035	768	549
Totalt	1,383	1,085	794	578

Förkortningar: RB riksbolag, LH läns- och häradsbolag, SB sockenbolag.

Källor: T. Eriksson i NFT 1981 s. 1 och Sveriges officiella statistik SOS, Enskilda Försäkringsanstalter EF 1980 textdelen s. 24.

kvens av att åtta så kallade socialförsäkringsbolag litet in på 1970-talet förstatligades. De var samtliga ömsesidiga och meddelade obligatorisk yrkesskadeförsäkring – dagens term är arbetsskadeförsäkring – och gjorde det så bra, att statsmakterna kände sig manade att klampa in och överta hela rasket. Det principiellt motiverade beslutet fattades 1967, och sju år senare var det fullt ut effektuerat. Det har blivit en mycket dyr affär för skattebetalarna.

Såväl decimeringen av läns- och häradsbolagen som decimeringen av sockenbolagen kan betraktas som en nästintill naturgiven konsekvens av vad som låg i tiden. Somliga företagsföreträdare såg för sin inre blick frasen *big is beautiful* och agerade därefter, medan andra muttrade *but small is best* och spjärnade emot. För sockenbolagen påskyndades säkert koncentrationsprocessen dessutom av samhällsutvecklingen i stort: under skedet 1950–1980 avfolkades – i takt med den ständigt fortskridande urbaniseringsen – landsbygden på rätt många presumtiva försäkringskunder.

Svenska ord med svensk innebörd

För den utomsvenska läsekretsen är de begrepp som i grova drag och med litet flytande gränser konstituerar storleksordningen för de ej rikstäckande skadeförsäkringsbolagen förmodligen inte helt självklara, varför en mindre terminologisk utredning här kan vara på sin plats.

Socken var intill en stor kommunalreform 1862 en och samma term för både församlingen inom Svenska Kyrkan och primärkommunen. Det fanns intill efterkrigstidens stora kommunsammanslagningar ungefär 2,500 socknar/kommuner i Sverige, och de flesta av dem hade som sig bör kyrkan placerad mitt i byn. Flera socknar ingick i ett *härad*, en administrativ enhet med rötter i medeltiden och mest en judiciell enhet i den meningen att flera härader utgjorde en domsaga, ett territo-

rium med tingshuset (domstolslokalen) som centralpunkt. Alla socknar och härader uppgick i ett *län*, då som nu tjugofyra till antalet. (Länsindelningen stammar i stort sett från mitten av 1600-talet och överensstämmer stundom med medeltidens indelning i *landskap*, stundom inte.)

I ett glest befolkat land med ty åtföljande stora geografiska avstånd som Sverige äger den lokala anknytningen ofta avsevärd betydelse i den kommersiella verksamheten. Häri ligger också en väsentlig förklaring till förekomsten av så anmärkningsvärt många och helt uppenbart också relativt små skadeförsäkringsbolag *även efter* den kraftiga reduktion av deras antal som redovisats i tabell 1.

Åter till huvudspåret

Återförsäkringsbolagen har aldrig spelat någon större roll på den svenska försäkringsmarknaden. Minskningen av deras antal mellan 1960 och 1970 var helt och hållet ett konsekvensfenomen, och uppgången under nästföljande decennium en effekt av att en ny bolagstyp vann inträde på marknaden, nämligen captivebolagen. De var än så länge tre till antalet: Aga (AB Gasackumulator) Re, Electrolux Re och SKF (Svenska Kullagerfabriken) Re.

Relationen antalsmässigt mellan aktiebolag och ömsesidiga bolag har förr i världen ofta bedömts som intressantare än den egentligen är. Tabell 1 är i just det avseendet inte helt rättvisande, ty nio aktiebolag var dotterbolag i ömsesidiga koncerner (vilket också Tage Eriksson på sin tid fann angeläget att påpeka).

Fyra försäkringsbolag var 1960 noterade på Stockholms Fondbörs, nämligen Skandia i Stockholm och Skåne i Malmö samt Svea och Atlantica, bägge i Göteborg. Men i och med att de tre S-bolagen 1960–1961 gick samman fanns det sålunda bara ett försäkringsbolag förutom Skandia noterat på börsen.

De så kallade understödsföreningar som bedrev i viss mening med personförsäkring

jämförbar verksamhet har här inte förts in i bilden. De var lika många som i vidare mening betydelselösa och bjuder egentligen endast på en intressant problematik, nämligen de skatteflyktsincitament som låg bakom tillkomsten av en del av dem. Inte heller Tage Eriksson har funnit anledning mer än att omnämna deras existens.

Utländska försäkringsbolags verksamhet i Sverige hade vid det här laget sedan länge brunnit på sparlåga. Bolagen fanns på plats, men de expanderade inte. Ty den marknad som var deras, nämligen skadeförsäkringsmarknaden, blev alltmera mogen, och prispresen – ursprungligen initierad och ständigt vidmakthållen av den kooperativa koncernen Folksam – var som redan antytts hård, vartill kom att mot slutet av det här behandlade skedet en skadeutveckling som tidvis antog ren mardrömskaraktär anmälde sig.

Brytpunkt 1950

Liv- och sjukförsäkringsaktiebolagen

Det var trettiofem direkttecknande bolag som 1950 tävlade om att slå sig fram mot nya stora försäljningsmål inom svensk liv- och sjukförsäkring. De redovisas jämte vissa nyckeldata i tabell 2, av vilka koncerntillhörigheten 1950 respektive i framtiden inte är de minst viktiga.

Tre av de fem livförsäkringsaktiebolagen var grundade i vart sitt årtionde: Skandia Liv på 1850-talet, Svea Liv på 1860-talet, Thule Liv på 1870-talet – och två av de fem i samma årtionde: (den äldsta delkomponenten i det fusionerade) Förenade-Framtiden samt Skåne Liv på 1880-talet.

De tre S-livbolagen hade utgjort livdelen av var sitt så kallat blandat bolag – sålunda av ett försäkringsbolag som bedrev livförsäkring och brandförsäkring inom ramen för ett och samma bolag. I kraft av en bestämmelse i 1948 års lag om försäkringsrörelse blev från och med ingången av 1949 livrörelserna i de

tre blandade försäkringsaktiebolagen helägda dotterbolag till den skadeförsäkringsdrivande delen inom respektive tidigare blandade bolag. Inom alla de tre livrörelserna tillämpade man sedan många år tillbaka principen om praktiskt taget restlös återbäring till försäkrings-tagarkollektivet, varför aktiebolagsformen mera var en konsekvens av tidigare bolagsform än av någonting annat.

Thule Liv var redan från början 1872 (bolagsbildningen) alternativt 1873 (verksamheten kommer i gång) ett rent livförsäkringsaktiebolag. Den lagstiftning som medgav möjlighet att bilda ömsesidiga livförsäkringsbolag fanns inte vid den tiden, utan skulle uppenbara sig först 1886. Utdelningen till aktieägarna var emellertid redan inledningsvis maximerad i bolagsordningen och hade 1950 sjunkit till en så pass symbolisk summa, att Thule i allt utom firmanamnet var att betrakta som ett ömsesidigt livförsäkringsbolag.

Liv-Thules framskjutna ställning i kretsen av livförsäkringsaktiebolag liksom inom svensk livförsäkring i stort kan helt tillskrivas tre företagsledare vilkas kompetens låg på A-planen och vilka ledda företaget – med tiden företagsgruppen – i obruten följd: Sven Palme 1888–1931, dennes son och nära medarbetare Gunnar Palme 1932–1934, samt den tidigare industrimannen Ragnar Blomquist 1935–1946. Det kan här tilläggas att Sven Palme var farfar och Gunnar Palme far till statsminister Olof Palme.

Förenade-Framtiden var resultatet av en sammanslagning av det 1882 grundade Lif-Försäkrings AB Victoria, det 1901 grundade och en gång av fem livförsäkringsaktiebolag ägda Försäkrings AB De Förenade och det 1911 grundade ömsesidiga Framtiden. De två sistnämnda bolagen var så kallade folkförsäkringsbolag, det vill säga livförsäkringsbolag som saluförde försäkringar med låg försäkringssumma och främst vände sig till arbetarklassen.

Aktiebolagsformen hade visat sig tjänlig

Tabell 2. Svenska liv- och sjukförsäkringsbolag ultimo 1950. Startår, premieinkomst (Prink) och redovisade tillgångar (Tillg) samt aktuell och framtida koncerntillhörighet (Kt 1950 resp. KtFt). Tusen kronor respektive miljoner kronor.

Bolag	Start	Prink	Proc	Tillg	Proc	Kt50	KtFt
Skandia Liv	1855	44,235	6.9	613	10.1	Skandia	Skandia
Svea Liv	1866	28,559	4.5	35	25.8	Svea	Svea
Thule Liv	1873	89,504	14.0	914	15.0	Thule	Skandia
F-Framtiden	1882	66,611	10.4	620	10.2	–	Tr-Ha
Skåne Liv	1884	18,445	2.9	206	3.4	Skåne	Skandia
Allm. Liv-Oden	1887	26,070	4.1	265	4.4	–	Tr-Ha
Balder	1887	18,013	2.8	177	2.9	–	Tr-Ha
Svenska Lif	1891	39,818	6.2	409	6.7	–	Tr-Ha
Valand	1894	17,632	2.8	178	2.9	–	–
Allm. Pension	1898	10,605	1.7	100	1.6	–	Valand
Trygg	1899	41,168	6.5	395	6.5	Tr-Fy	Tr-Ha
Folket	1914	25,781	4.0	198	3.3	Folksam	Folksam
Städernas Liv	1938	7,833	1.2	38	0.6	Städ	Tr-Ha
Göta Liv	1942	4,578	0.7	18	0.3	Vegete	Vegete
Förenade Liv	1949	461	0.1	1	–	–	–
Änke och Pup.	1784	72	0.0	19	0.3	–	–
RKA ggr 13	1850	1,785	0.3	31	0.5	–	–
PK Göteborg	1879	697	0.1	9	0.1	–	–
Järnm. Liv	1889	5,166	0.8	31	0.5	–	Skandia
SPP	1917	181,976	28.5	1,471	24.2	–	–
Eir	1911	5,820	0.9	22	0.4	–	Skandia
Valkyrian	1912	1,839	0.3	11	0.2	Tr-Fy	Tr-Ha
Salus	1929	1,033	0.2	5	0.1	–	–
Totalt Mn	1888	637,701	100	6,082	100	8/22	15/22

Förkortningar: RKA ggr 13 Ränthe- och kapitalförsäkringsanstalterna, F-Framtiden Förenade-Framtiden, Järnm. Liv Livförsäkringsbolaget Svenska Järnvägsmännen, PK Göteborg Pensionskassan i Göteborg, SPP Svenska Personal-Pensionskassan, Tr-Fy Trygg-Fylgia, Trygg-gruppen, Tr-Ha Trygg-Hansa. Underlag: EF 1950 tab. 1-4 s. 2-19 samt EF löpande årgångar, Förteckning över försäkringsbolag etc.

när företagsledningen i Förenade-Framtiden inte så få år efter fusionen kände behov att frigöra sig från den bolagsdominerade ägar-kretsen, och associationsformen i fråga kom egentligen inte att fylla någon annan funktion. Även Förenade-Framtiden – senare enbart Framtiden – tillämpade en i praktiken restlös återbäring.

De fem livförsäkringsaktiebolagen borde med sina bortemot fyrtio procent av premieinkomsten på marknaden givetvis ha intagit en stark ställning. Men de opererade inte som det kollektiv de kunde synas vara. De tre S-

bolagen bildade en grupp för sig, sammanhål-len av gemensam blandad historia och per-sonlig vänskap mellan deras ledande män. Liv-Thule betraktas i anledning av dess till karaktär och kompetens något avvikande chef Alvar Lindencrona (1910–1981) mest som ett osäkerhetsmoment. Och Förenade-Fram-tiden – framfusionerad genom en trepartsfu-sion 1949 – tillhörde en familj för sig, inte sämre, men annorlunda. Den nyligen bort-gånge Framtidenchefen Waldemar Odhnoff (född 1902) saknade varken utmärkta ledare-genskaper eller hög fackkompetens, men han

var en maktmänniska som gärna opererade på egen hand. Och det gjorde han för övrigt med stor framgång, låt vara att en fusionsinvt till Skånekoncernen under senare delen av 1950-talet mynnade ut i intet.

De ömsesidiga livförsäkringsbolagen

De reguljära ömsesidiga livförsäkringsbolagen svarade för en marknadsavdel på litet drygt trettio procent av liv- och sjukförsäkringsmarknaden i stort. Svenska Lif och Trygg hade i tillväxttermer avancerat påtagligt snabbare mot högt ställda försäljningsmål än övriga ömsesidiga livförsäkringsbolag. De hade inledningsvis letts av dådkraftiga försäkringsmän, för vilka överväxeln var enda tänkbara växel och bromspedalen en konstruktion av mera teoretisk än praktisk innebörd. Farligt givetvis – men bra om det finns folk som kan städa upp efter en. Så skedde också såväl i Svenska Lif som i Trygg.

I kretsen av ömsesidiga specialbolag inom livförsäkringsområdet utgjorde och utgör fortfarande Änke- och Pupillkassan solitären, vördad i kraft av sin höga ålder och aktad av envar som även i försäkringstermer betraktar anspråkslösheten som en dygd. (Pupill är en ålderdomlig term för myndling, vilken term i sin tur är en sällsynt förekommande term för minderårig.)

De tretton ränte- och kapitalförsäkringsanstalterna – tillkomna på statligt initiativ – skulle ju inom kort sammanslås till en enhet och behandlas därför i tabellen ovan även som en sådan. Den sammanslagna enheten övertogs för övrigt i början av 1990-talet av Svenska Handelsbanken och bär sedan dess namnet Handelsbanken Liv.

Pensionskassan i Göteborg och Järnvägs-männens Livförsäkringsförening utgjorde bägge litet säregna företeelser på den svenska livmarknadskartan. Det är inte så mycket som är bekant om Pensionskassan, men om ”Järnväg” vet man desto mera.

Föreningens med tiden rätt betydande verksamhet – de järnvägsanställda utgjorde förr i världen en mycket stor yrkesgrupp – administrerades redan från början av Livförsäkrings AB Nordstjernen, vilket bolag 1930 förvärvades av Skandia och tjugotalet år därefter avfördes från namnkartan. ”Järnväg” fick emellertid fortleva fram till litet in på 1970-talet, då föreningen fusionerades med Skandia Liv.

SPP – Svenska Personal-Pensionskassan – är ett stort och ett på en och samma gång strålande och något dystert kapitel i den svenska försäkringsverksamhetens annaler.

Det är ett strålande kapitel därför att SPP utgör det utan gensägelse mest expansiva av svenska försäkringsbolag över huvud taget, och det är ett något dystert kapitel därför att den osedvanligt breda basen för verksamheten – med tjänstepensionsförsäkring som specialitet – säkrades genom en frivillig konkurrensbegränsning SPP och livförsäkringsbolagen emellan, varefter SPP – när sagda konkurrensbegränsning ifrågasattes – blev något av ett statligt sanktionerat monopol och därmed åtminstone nästan syster till Systembolaget och Tobaksmonopolet.

Med de unika expansionsmöjligheter som SPP tillförsäkrades uppstod en snedvridning av hela livmarknaden, en snedvridning som både avspeglas i tabellen ovan och som senare skulle mana till efterföljd. Det finns all anledning att återkomma till den tematiken.

Förenade Liv var en satsning av ett antal andra livförsäkringsbolag, vilka ville marknadsföra grupplivförsäkring under en hatt. Verksamheten kom 1949 i gång på allvar och var påföljande räkenskapsår – rimligt nog – av föga imponerande omfattning.

Sjukförsäkringsbolagen

Kommersiellt bedriven sjukförsäkring har aldrig utgjort något tyngre inslag i svensk liv- och sjukförsäkringsverksamhet. Sjukkas-sväsendet var redan tidigt väl utvecklat, och

när det 1957 avskaffades trädde en allmän sjukförsäkring i kraft. Den första satsningen i någorlunda stor skala och med kommersiella förtecken togs emellertid genom det 1911 grundade Eir, som under sina sextiotre verksamhetsår leddes först av initiativtagaren fil. dr Filip Lundberg (1876–1965) och därefter av dennes son fil. dr Ove Lundberg (även han född 1911).

Eir var och förblev marknadsledande, medan Valkyrian var en av Trygg initierad och helägd kopia utan större växtkraft och Salus ett sjukförsäkringsbolag initierat från och kundorienterat mot läkarhåll.

Från inbetalningskassa till kassavalv

De bokförda tillgångar som presenteras i tabell 2 är bokförda tillgångar – visserligen bokförda i enlighet med vissa tvingande bestämmelser, men bokförda även inom ramen för den frihet lagstiftningen och Försäkringsinspektionen medgav. De redovisade siffrorna kan därför å ena sidan inte betraktas som odisputabelt exakta och jämförbara in i minsta detalj, men å andra sidan kan frihetsgraden aldrig vara så stor att helhetsbilden blir missvisande skev. Och under alla omständigheter förmedlar de en någorlunda trogen bild av respektive bolags storleksordning.

De fem försäkringsaktiebolagen svarade för fyrtiofem procent av de redovisade tillgångarna. De var av allt tillgängligt material att döma välkonsoliderade och då i synnerhet Skandia, vars livförsäkrings- och kapitalplaceringsoraker Ivar Sjögren – i företagets tjänst sedan 1915 och verkställande direktör 1944–1955 – på sin tid med stor energi spanade in alla möjligheter att bygga upp ”dolda reserver” i såväl livrörelse som sakrörelse. Skandia Livs återbäringskapacitet var mycket stor, men den utnyttjade man aldrig fullt ut.

Och varför skulle man göra det? Försäkringsgentlemän emellan var hög återbäring

långt in i vår egen tid inget försäljningsargument.

Övriga uppgifter i tabellen ovan bjuder inte på några sensationer. Det torde ha varit en lika vanlig som välgrundad uppfattning att svensk liv- och sjukförsäkringsverksamhet vid den här tiden hanterades med mer än ett hyggligt mått av professionalism. Reservavsättningarna vållade inte längre några bekymmer. Alla livförsäkringsbolag hade amorterat av den brist i premiereserven som 1930-talets räntefall förorsakat, och alla levde de i den dystra men numera anteciperade uppfattningen att lågräntepolitiken kommit för att stanna och att lågprocentiga obligationer skulle bli ett alltmera dominerande inslag i portföljen – att vårda även för kommande generationer av kapitalplaceringar inom försäkringsområdet. Och i den andan var också de tekniska grunderna för verksamheten utformade.

Först påföljande år – sålunda 1951 – skulle väl inte placeringspolitiken som sådan, men väl placeringsmoralen ställas på prov. Det var då – under hot om tvångslagstiftning – som den första av ett antal ”frivilliga” tvångsoverenskommelser om viss placeringsinriktning träffades mellan Sveriges Riksbank och ledande företrädare för Svenska Livförsäkringsbolags Förening. Skandiachefen Ivar Sjögren (1888–1972) – eljest ingen dununge – ledde troppen av resignerade livförsäkringmän i framskjuten ställning vilka accepterade det frivilliga tvånget. Tre livförsäkringmän vägrade emellertid i vändningen, och en av dem var den ovannämnde Waldemar Odhnoff.

Ingen har hittills vad man vet försökt räkna ut vad decennier av placeringsukaser från statlig sida inneburit av minskade räntetäkter för de svenska försäkringsbolagen, och enkannerligen då för livförsäkringsbolagen, vilka sistnämnda med tiden skulle trona på kilovis med bostadsobligationer och papper av liknande karaktär som varken de själva eller någon annan ville ha.

Kopplingschema liv och sjuk

De flesta av de här behandlade livförsäkringsbolagen hade rätt många år på nacken. Medianstartåret är 1889. De agerade alla i en rätt mogen bransch, men ändå – skulle det visa sig – i en bransch där ingen kunde gå riktig säker.

Tio av de tjugotre bolagen – om nu de ytterligare några år fristående RKA-enheterna räknas som en enhet – var 1950 kopplade till ett skadeförsäkringsbolag. Ett av dem, Liv-Thule, i egenskap av moderbolag i en koncern, åtta bolag genom dotterbolagsförhållande, och ett bolag, Valand, genom en överenskommelse som påföljande år skulle upphöra att gälla.

Antalet band livförsäkringsbolag och skadeförsäkringsbolag emellan skulle emellertid efter hand växa till sexton av tjugotre, och 1980 var det bara SPP och Valand bland de tunga aktörerna som levde och verkade i full frihet.

Och det hade – som mycket här i världen – sina mer eller mindre uppenbara orsaker av inte minst extern karaktär.

Skadeförsäkringsaktiebolagen

Det var tjugotre större direkttecknande aktiebolag som tävlade om att slå sig fram mot nya stora försäljningsmål inom svensk skadeförsäkring. De redovisas jämte vissa nyckeldata i tabell 3, av vilken koncerntillhörigheten 1950 respektive i framtiden inte är de minst viktiga. Med begreppet större menas här bolag vilkas premieinkomst för direkt försäkring översteg fem miljoner kronor.

Det måste här påpekas att de uppgifter om premieinkomster som meddelas i tabellen nedan inte är rensade för direkt utländsk affär. Det är emellertid av mindre betydelse, ty den delen av verksamheten var fem till sex år efter andra världskrigets slut av skäligen blygsam omfattning. Endast den största enskilda aktören på skadeförsäkringsmarknaden 1950, nämligen Skandia, framstår i tabellen med intill visshet gränsande sannolikhet som aningen

större på svensk skadeförsäkringsmarknad än vad som verkligen var fallet.

Förutom Skandia var två andra försäkringsaktiebolag sedan rätt lång tid tillbaka aktörer i det mycket stora formatet på svensk skadeförsäkringsmarknad. Det var Fylgia och Hansa, bägge förda fram mot tätpositionerna näst efter Skandia av försäkringsmän av ovanlig kaliber, i Fylgias fall av Sven A. Loven (VD 1907–1928) och i Hansas fall av Alrik Sundén-Cullberg (VD 1913–1936). Lovén satsade helt rätt när han redan tidigt satsade hårt på bygga upp en stor motorfordonsförsäkringsaffär, och Sundén-Cullberg satsade också han rätt när han satsade hårt på att bygga upp en stor affär i allt utom brand och motor. Marknadsuppdelningen var av allt att döma oavsiktlig, men den måste ha gynnat bägge företagen.

Försäkringsinspektionen använde tidigt ordet ”koncern” när man i den årliga statistiken sökte belysa vilka bolag som stod vilka bolag nära. Den koncernbildning som enligt tillsynsmyndigheten var för handen kan avläsas i kolumnen Kt 50. Men det bör här tilläggas att graden av koncernbildning – i synnerhet som inte alla tillägger uttrycket i fråga exakt samma betydelse – torde ha varit högst skiftande: ibland rörde det sig om aktieinnehav av maktblockskaraktär som konstituerade koncernbildningen, ibland om ett gemensamt ägt holdingbolag var syfte inte uteslutande var att någon eller några skulle ”kontrollera” ett eller flera av de deltagande bolagen.

Under alla omständigheter förmedlar ”koncernbildningen” som den kan avläsas i kolumnen KtFt ett otvetydigt besked: det rör sig om en koncentration av bolag och ägande som inte gärna kan betecknas som annat än synnerligen drastisk. Och en och annan detalj i det skeendet skall litet längre fram erhålla mer av både konkretion och skärpa än vad siffrorna kan förmedla.

Medianstartåret för den här aktuella gruppen försäkringsbolag är 1889. Det innebär att det till helt övervägande del här rörde sig om en

Tabell 3. Svenska skadeförsäkringsaktiebolag ultimo 1950. Startår, premieinkomst (Prink) och redovisade tillgångar (Tillg) samt aktuell och framtida koncern-tillhörighet (Kt50 resp. KtFt). Tusen kronor.

Bolag	Start	Prink	Proc	Tillg	Proc	Kt50	KtFt
Atlantica	1916	12,292	2.5	27,807	2.6	–	–
Brand-Victoria	1899	8,598	1.8	17,511	1.7	Thule	Skandia
Fenix	1889	10,061	2.1	20,562	1.9	Thule	Skandia
Fylgia	1881	44,083	9.1	89,094	8.4	Tr-Fy	Tr-Ha
Gauthiod	1863	11,003	2.3	29,343	2.8	Gbggr	Skandia
Hansa	1905	45,930	9.4	96,175	9.1	Hansa	Tr-Ha
Heimdall	1900	13,547	2.8	27,559	2.6	Thule	Skandia
Iris	1914	10,735	2.2	16,178	1.5	Öresund	Skandia
Leire	1949	6,062	1.2	4,748	0.4	Folksam	Folksam
Mälaren	1918	23,143	4.8	44,859	4.2	Hansa	Tr-Ha
Norden	1888	6,235	1.3	15,770	1.5	Skandia	Skandia
Norman	1918	16,352	3.4	23,858	2.2	Svea	Skandia
Norrland	1890	19,246	4.0	32,691	3.1	Thule	Skandia
Ocean	1872	27,099	5.6	57,079	5.4	Gbggr	Skandia
Skandia	1855	61,914	12.7	176,037	16.6	Skandia	Skandia
Skandinavien	1886	8,256	1.7	18,582	1.8	Thule	Skandia
Skåne	1884	27,197	5.6	66,058	6.2	Skåne	Skandia
Sthlms Sjö	1867	10,441	2.1	26,936	2.5	Gbggr	Skandia
Svea-Norman	1866	30,152	6.2	69,948	6.6	Svea	Skandia
Sv. Veritas	1924	25,419	5.2	39,150	3.7	Vegete	Vegete
Sv. Allmänna	1873	7,536	1.5	20,207	1.9	Gbggr	Skandia
Ägir	1872	13,392	2.8	32,353	3.0	Öresund	Skandia
Öresund	1890	22,460	4.6	51,456	4.9	Öresund	Skandia
Summa Md	1889	461,153	94.7	1,003,961	94.6	20/21	20/21
Mindre bolag	9	25,653	5.3	56,923	5.4	–	–
Totalt Md	1889	486,820	100	1,060,884	100	–	–

Förkortningar: Gbggr Göteborgsgruppen, ibland efter paraplyholdingbolaget benämnd Argo, Tr-Fy Trygg-Fylgia, Tr-Ha Trygg-Hansa.

Underlag: EF 1950 tab. 5 s.30-35 samt EF löpande årgångar, Förteckning över försäkringsbolag etc.

sektor inom svensk försäkring som för länge sedan trampat ur barnskorna. Men varför blev då överlevnadprocenten på litet sikt så låg? Den frågan skall som sagt inte lämnas helt hängande i luften.

De ömsesidiga skadeförsäkringsbolagen

Det var inte mindre än 1,306 ömsesidiga försäkringsbolag som 1950 tävlade om att slå sig fram på en i stor utsträckning av kapitalstarka försäkringsaktiebolag dominerad skadeförsäkringsmarknad. De redovisas jämte

vissa nyckeldata i tabell 4, av vilka koncern-tillhörigheten 1950 respektive i framtiden inte är de minst viktiga.

Den volymmässigt största gruppen inom svensk ömsesidig skadeförsäkringsverksamhet var de så kallade socialförsäkringsbolagen eller – i offentliga termer – de ömsesidiga arbetsgivarebolagen. De hade alla sitt raison d'être i 1916 års lag om obligatorisk olycksfalls- och invaliditetsförsäkring för olycksfall i arbetet, som trädde i kraft vid ingången av 1918. Lagen uteslöt försäkringsaktiebolag som försäkringsgivare, varför ett äldre bolag,

Dalarnes Försäkringsförening, vände på kuttingen och antog det nya namnet Arbetsgivar-nes Ömsesidiga Olycksfallsförsäkringsbolag, och sju andra ömsesidiga bolag grundades just med tanke på att täcka in det ökade behovet av specialbolag på olycksfallsförsäkringsområdet. Land och Sjö – det kan tilläggas – startades av den driftige Fylgia-chefen Sven A. Lovén, vilken insatte sin yngre broder Trygve Lovén som chef för det nya bolaget. Eljest vred man hos de äldre och etablerade olycksfallsförsäkringsbolagen mest händerna i mild vanmakt över den diskriminering man utsatts för.

Socialförsäkringsbolagen med AÖO och Land och Sjö som riktkarlar svarade 1950 för ungefär en fjärdedel av såväl premieinkomsten som de samlade tillgångarna i gruppen av ömsesidiga skadeförsäkringsbolag i dess helhet.

Alla de övriga namngivna bolagen i tabellen har givetvis sin historia, men två av dem har en historia inte utan betydelse för det ödesdrama i krigstermer som i sinom tid skall föras in i framställningen. Det gäller Samarbete och Städernas.

Samarbete – från 1959 Folksam Sak – hade tre starka rötter: en i Kooperationen, en i arbetarrörelsens ena läger, Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti, och en i arbetarrörelsens andra läger, Landsorganisationen i Sverige. Det var alltifrån starten ett mycket välskött företag med väl definierade och delvis överlappande målgrupper: småfolket, arbetarbefolkningen, de lägre tjänstemännen.

1945/1946 ägde ett ledningsskifte rum i Folksam, vars både omedelbara och långsiktiga verkningar i sinom tid skall ägnas några rader. Vare här nog sagt, att Samarbetes andel av de ömsesidiga bolagens skadeförsäkringsmarknad på drygt tolv procent 1950 bara var början. Man hade lanserat ett nytt koncept: Samarbete skulle vara – och blev även – lågprisvaruhuset på svensk försäkringsmarknad.

Och det anrika Städernas – observera födel-seåret – försökte hänga på, men utan större framgång. Samarbete/Folksam Sak hade redan den marknad som Städernas – till priset av mycket stora avbränningar på under generationer uppbyggt konsolideringskapital – i stort sett förgäves sökte tränga in på.

De 135 läns- och häradsbolagen med tyngdpunkten i verksamheten förnämligast inriktad på brandförsäkring var inte så få, men sockenbolagen var oerhört mycket flera. En minskning av antalet enheter låg både i tidens och förnufts riktning. Och den som från tid till annan lät sökarljuset spela över just länsbolagen kunde nog efter hand observera en potential som bara väntade på att frigöras.

Men under de rätta omständigheterna och vid den rätta tidpunkten. De skulle också emanera, och det var – paradoxalt nog – på sätt och vis Samarbete/Folksam Sak som sparkade igång den utveckling som skulle ge Länsbolagen entrébiljett till Elitdivisionen.

Ett par av de i tabellen namngivna bolagen var mycket gamla. Det gäller Städernas och Allmänna Brand i Jönköping (bägge mycket välkonsoliderade). En del av bolagen var i dåtida försäkringstermer medelålders, med Sveriges Ångfartygs Assuransförening, gemensligen benämnd Assuranföreningen, som nestor.

Kopplingen Allmänna Brand/Valand/Hero – AVH-gruppen – sjöng på sista versen och hade 1951 nått vägs ände. Då överlät Valand Hero till Allmänna Brand. Göta var Vegetekonsoliderade). Göta – med ursprunglig hemort i Linköping – hade hämtats upp till Stockholm av den legendariske A. T. Hammarstrand (1886–1968), som – demonstrerat inte minst i fallet Göta – kunde konsten att förvandla järnskrot till guld, alltunder det kollegerna välsignade honom för hans oförbrännligt goda lynne och förbannade honom för hans smartness.

Tabell 4. Svenska ömsesidiga skadeförsäkringsbolag ultimo 1950. Startår resp. antal (Sta/N), premieinkomst (Prink) och redovisade tillgångar (Tillg) samt aktuell och framtida koncerntillhörighet (K50 resp. KfT). Tusen kronor.

Bolag	Sta/N	Prink	Proc	Tillg	Proc	Kt50	KtFt
AÖO	1887	23,352	7.5	97,618	11.6	–	likvid
Land och Sjö	1918	17,773	5.7	55,351	6.6	–	likvid
Lantbrukarnes	1918	6,762	2.2	18,828	3.2	–	likvid
Mercur	1918	5,769	1.9	13,741	1.6	–	likvid
Allm. Brand	1842	10,594	3.4	28,707	3.4	AVH	–
Bore	1888	4,978	1.6	9,679	1.2	–	Tr-Ha
Göta	1907	18,070	5.8	22,989	2.7	Vegete	Vegete
Hero	1928	6,462	2.1	8,765	1.1	AVH	AllmBr
Samarbete	1908	38,107	12.3	45,402	5.4	Folksam	Folksam
Skand. Kreatur	1890	9,991	3.2	12,188	1.4	–	–
Städernas	1828	19,675	6.3	30,772	3.7	Städ	Tr-Ha
Sv. Assföreningen	1872	21,200	6.8	34,622	4.2	–	–
Trafik	1927	7,314	2.4	11,463	1.4	–	Tr-Ha
Mindre SFbol.	4	4,384	1.4	14,019	1.7	–	likvid
Mindre RB	30	83,390	26.9	285,384	33.9	–	–
LH Brand/Hagel	73	25,255	8.1	100,618	12.0	–	–
LH Sjö	12	752	0.2	1,978	0.2	–	–
LH Husdjur	51	1,507	0.5	3,854	0.5	–	–
SB Brand	210	2,417	0.8	37,099	4.5	–	–
SB Sjö	15	263	0.1	1,363	0.2	–	–
SB Husdjur	899	2,081	0.7	7,095	0.8	–	–
Socialförsbolag	8	58,040	18.7	199,557	23.7	–	likvid
Riksbolag	39	219,781	70.9	489,810	58.2	5/39	–
LH-bolag	135	27,514	8.9	106,450	12.6	10/135	–
Sockenbolag	1,124	4,761	1.5	45,557	5.4	0/1,124	–
Totalt	1,306	310,096	100	841,535	100	–	–

Underlag: EF 1950 tab. 6-12 s.36-85 samt EF, löpande årgångar, Förteckning över namn etc.

Återförsäkringsbolagen

De rena återförsäkringsbolagen – samtliga aktiebolag – blev aldrig särskilt många, inte ens om man räknar med det fåtal av dem som inte överlevde fram till 1950. De som dock överlevde redovisas jämte vissa nyckeldata i tabell 5, av vilka koncerntillhörigheten 1950 respektive i framtiden inte är de minst viktiga.

Återförsäkringsbolagen var generellt sett den svenska försäkringsörtagårdens yngsta blomster. Det har sin relativt naturgivna förklaring, vilken emellertid här förbigås. Av de åtta enheterna var sex skadeåterförsäkrings-

bolag och två, Sverige och Vala, livåterförsäkringsbolag.

Tre av bolagen är så intressanta att de bör omnämnas med mer än namn och nyckeldata. Det gäller Aequitas, Atlas och Sverige.

Aequitas var ett av många utflöden med ursprung i den outtömliga uppslagsrikedomen och högvarvsenergin hos Öresundskoncernens konstruktör Nils Kihlbom (1886–1959). Att bolaget premiemässigt blev så stort och tillgångsmässigt så överväldigande stort har emellertid en så pass komplex förhistoria, att den inte ens kan sammanfattas här och nu.

Atlas – han som bär världen på sin rygg –

Tabell 5. Svenska återförsäkringsbolag ultimo 1950. Startår, premieinkomst (Prink) och redovisade tillgångar (Tillg) samt aktuell och framtida koncerntillhörighet (Kt50 resp. KtFt). Tusen kronor.

Bolag	Start	Prink	Proc	Tillg	Proc	Kt50	KtFt
Aequitas	1944	45,294	38.4	105,303	51.1	Öresund	Skandia
Amphion	1916	14,327	12.1	27,332	13.3	Gbggr	Skandia
Atlas	1909	24,004	20.3	34,222	16.6	Tr-Fy	Sirius
Stella	1898	6,513	5.5	13,325	6.5	Tr-Fy	Tr-Ha
Svecia	1950	14,107	12.0	14,353	7.0	Vegete	Vegete
Sverige	1914	12,267	10.4	6,998	3.4	–	–
Union	1888	1,023	0.9	2,951	1.4	Gbggr	Skandia
Vala	1920	421	0.4	1,627	0.8	Öresund	Skandia
Skadeåterf.	Md 13	105,267	89.2	197,786	96.0	6/6	6/6
Livåterförs.	Md 15	12,688	10.8	8,325	4.0	1/2	1/2
Totalt	Md 15	117,955	100	206,111	100	7/8	7/8

Underlag: EF 1950 tab. 13.

hade en annan dynamisk försäkringsman som urfader, nämligen Tryggkoncernens skapare Adolf af Jochnick (1871–1943). Det växte till sig i samma takt som Trygg, och det var väl också mot den här angivna personbakgrunden vad både samtid och eftervärld kunde vänta sig.

Fram till tiden för första världskriget återförsäkrade svenska livförsäkringsbolag regelmässigt hos utländska försäkringsgivare. Men all utveckling har sin egen kronologi, och en rätt egenartad parallell utgör Allmänna Pensions misslyckande på pensionsförsäkringsområdet och SPPs senare framgångar på samma arena med livåterförsäkringsaktiebolaget Egids kortlivade och dödsdömda ansats 1894–1897 och bolaget Sveriges näst intill totala dominans på livåterförsäkringsområdet med början 1914.

Allt sammantaget

Den helhetsbild av svensk försäkring av år 1950 som man kan åstadkomma med hjälp av hyggliga baskunskaper i ämnet som helhet och ett antal sifferserier ur den officiella försäkringsstatistiken har i det föregående presenterats styckevis och delat. I tabell 6 presen-

teras emellertid en helhetsbild, varvid rangordningen från först till sist företagen emellan – efter högt föredöme av Försäkringsinspektionen – fått bestämmas av respektive bolags eller koncerns relativa storlek med avseende på redovisade tillgångar. Men det är i det här sammanhanget viktigt att besinna, att redovisade tillgångar relativt premieinkomsten utgör en något problematisk materia. De försäkringstekniska skulderna – förr i världen vanligen sammanförda under begreppet försäkringfonden – ger av uppenbara skäl långt kraftigare eko på tillgångssidan i ett livförsäkringsbolags balansräkning än hos dess premieinkomstmässigt sett jämbördiga motsvarighet i skadeförsäkringsbolaget.

Man kan resonera mycket om hur den perfekta fördelningen mellan mycket stora, medelstora och små företag bör te sig i den ena eller andra verksamheten. Annars företer de olika sifferkolumnerna en bild som i många stycken – låt vara litet intuitivt – ter sig sympatisk. Skandia-, Trygg- och Sveakoncernerna har lyckat nå perfekt balans mellan liv och sak. Det var i varje fall enligt äldre försäkringsdoktrin till fördel såväl för den ena rörelsegrenen som för den andra. Och vad man vet om flertalet av de tjugo och om

Tabell 6. Svenska försäkringskoncerners och försäkringsbolags premieinkomst (Prink) samt redovisade tillgångar 1950. Tusen kronor resp. miljoner kronor.

Koncern/ Bolag	Liv-och sjukförs.		Skadeförs		Totalt Proc	Tillgångar	
	Prink	Proc	Prink	Proc		Mkr	Proc
SPP	181,976	28.0	–	–	12.9	1,471	18.1
Thule ¹	89,504	13.8	61,020	8.0	10.6	1,033	12.7
Skandia ²	44,236	6.8	68,149	8.9	7.9	805	9.9
F-Framtiden	66,611	10.2	–	–	4.7	620	7.6
Trygg ³	43,007	6.6	69,772	9.1	8.0	532	6.6
Svea ⁴	28,559	4.4	46,504	6.1	5.3	446	5.5
Svenska Lif	39,818	6.1	–	–	2.8	409	5.0
Skåne ⁵	18,445	2.8	27,197	3.6	3.2	273	3.4
Allm. Lif-Oden	26,070	4.0	–	–	1.8	265	3.3
Folksam ⁶	25,781	4.0	44,235	5.8	4.9	248	3.1
Öresund ⁷	421	0.1	89,351	11.7	6.3	234	2.9
Hansa ⁸	–	–	75,779	8.3	5.4	226	2.8
AVH ⁹	17,632	2.7	17,056	1.9	2.5	178	2.2
Balder	18,013	2.8	–	–	1.3	177	2.2
Gbggruppen ¹⁰	–	–	64,599	7.1	4.6	148	1.8
Allm. Pension	10,605	1.6	–	–	0.7	100	1.2
AÖO	–	–	23,352	2.6	1.7	98	1.2
Vegete ¹¹	4,578	0.7	48,183	5.3	3.7	87	1.1
Städernas ¹²	7,833	1.2	34,334	3.7	3.0	85	1.0
Land och Sjö	–	–	17,773	1.9	1.3	55	0.7
Summa	623,089	95.8	687,304	89.9	92.6	7,490	92.3
Övr. RB	27,240	4.2	44,531	5.8	5.1	470	5.8
LHS-bolagen	–	–	32,275	4.2	2.3	152	1.9
Totalt	650,329	100	764,150	100	100	8,112	100

1. Brand-Victoria, Fenix, Heimdall, Nordisk Yacht, Norrland och Thule Liv (moderbolag).
2. Norden, Skandia (moderbolag) och Skandia Liv.
3. Atlas, Brand-Trygg, Fylgia, Trygg Liv (moderbolag) och Valkyrian.
4. Nornan, Svea-Nornan (moderbolag) och Svea Liv.
5. Skåne (-Malmö) (moderbolag) och Skåne Liv.
6. Egna Hem, Folket (Folksam Liv), Leire och Samarbete (Folksam Sak, moderbolag).
7. Aequitas, Iris, Stockholms Sjö, Vala och Öresund (maktbolag).
8. Hansa (moderbolag), Mälaren, Stella och Svenska Kredit.
9. Allmänna Brand, Hero (grundat av Valand) och Valand.
10. Amphion, Gauthiod, Ocean (maktbolag), Sjöassuranskompaniet, Sveriges Allmänna och Union.
11. Europeiska Varu- och Resgodsförsäkrings AB, Göta (moderbolag), Göta Liv och Svenska Veritas.
12. Skogsförsäkrings AB, Städernas Allmänna (moderbolag), Städernas Liv och Svecia.

Källor och underlag: Tab. 2-5 ovan samt EF 1950 tab. 4, 5, 7, 8 och 13.

majoriteten av de här namnlösa bolagen strävade de redligen och någorlunda framgångsrikt – mer eller mindre under trycket av en allvetande och allsmäktig tillsynsmyndighet

med den rutinerade och krävande O. A. Åkesson i spetsen – på vägen genom försäkringslivet.

Men överraskningar stod på lut – och många

sorger av det slag som uppstår när ett kärt bolagsnamn får skatta åt förgängelsen och när en ny företagskultur inte riktigt blir vad den gamla invanda företagskulturen en gång var.

Trettioåriga försäkringskriget

Folksam utmanar

I februari 1946 förkunnade ledningen för – enligt Försäkringsinspektionens neutrala terminologi – ”den kooperativa gruppen” att man ämnade marknadsföra sina skadeförsäkringar till ”enhetspriser”. Det innebar i klartext att Folksam blåste till strid mot i svenska försäkringstermer näst intill sankrosant dogmatik. Man tog avstånd från utfallet av det mödosamma och tidsödande tarifieringsarbete som i sedan 1873 etablerade former ägde rum i Svenska Tarifföreningen. Man hade hittills utgjort ett av många ömsesidiga bolag som utan att vara ”tariffbolag” vid prissättningen av försäkringsprodukter i stort sett följt tåtklungan. Det kändes tryggt.

Ty tåtklungan hade sedan urminnes tider anförts av Skandia, och Skandia var ju inbegreppet av solid företagskaraktär. Det fanns de som mellan skål och vägg uttalade att Tarifföreningen egentligen endast var en filial till Skandia. Så var det också. Skandia hade alltid ställt hög kompetens till Tarifföreningens förfogande, men man förväntade sig då givetvis också någonting i utbyte. Exempelvis ordning i leden.

Det var mot den bakgrunden som Folksamledningen beslutade att styra rätt mot strömmen. Och man styrde i varje fall ur Folksamsperspektiv – skulle det snart visa sig – helt

rätt. Folksambolagen – Samarbete/Folksam Sak, Folket/Folksam Liv och Leire/Folksam Åter – skulle under decennier framöver framstå som det verkliga tillväxtföretaget på svensk konkurrensutsatt försäkringsmarknad.

I sammanställningen nedan har Folksams utveckling visavi den blivande Skandiakoncernen – det efterfusionära Skandia – redovisats retrospektivt och i siffror som är så pass talande att de knappast kräver någon kommentar. De gäller med femårsintervall premieinkomsten för egen räkning (pfer) i fasta priser (1935 års priser) och tusen kronor samt procentuell ökning.

Musklerna finns i Svea

Ett av de företag som utmanades skulle – sent omsider – ta upp den kastade handsken. Det var Sveagruppern i Göteborg. Där hade det 1953 skett ett koncernchefsskifte, vilket innebar att den assuradör som byggt upp ”Göteborgsgruppen”, Pehr Gyllenhammar senior (1901–1988), nu kunde placera sig i Sveas överdådigt ståtliga chefsrum.

Vilket säkert inte gjorde något större intryck på honom. Ty han var osentimental och resultatriktad. Det yttre skenet var just sken, ingenting annat.

Årets närmast före ovannämnda scenförändring hade Gyllenhammar varit en av två huvudparticipanter i de förhandlingar som 1952 länkat Göteborgsgruppen till Svea-Norran (som Sveagruppens då aktuella dubbelnamn löd). Koncernen bestod i dagsläget av ett moderbolag och ett nästan oöverskådligt myller av dotterbolag och dotterdotterbolag (med det lilla återförsäkringsbolaget Union

<i>Bolagsgrupp</i>	<i>1935</i>	<i>1940</i>	<i>1945</i>	<i>1950</i>	<i>1955</i>	<i>1960</i>
Folksambg pfer	14,869	21,683	30,467	61,626	112,812	212,277
Reell ökning %	..	18.6	14.5	81.8	52.2	44.0
Skandbg pfer	133,614	124,351	153,632	217,168	237,760	253,756
Reell ökning	..	6.9	23.5	41.4	9.5	6.7

Källa: K. Englund, Försäkring och fusioner 1982 s. 257.

som jollen vilken smått symbolmättat guppade efter den imposanta armadan).

Gyllenhammar var som sagt osentimental och resultatinriktad. Han analyserade läget och bestämde sig för att de aktieägarägda försäkringskoncernerna borde slå sig samman och tariffsamarbetet upphöra. Storlek ger slagkraft, och egna priser utgör ett flexibla och därmed effektivare konkurrensinstrument än mer eller mindre tvingande lägsta priser på försäkringsprodukterna – så skulle man kunna sammanfatta underlaget för hans strategiska tänkande.

I januari 1958 föreslog Pehr Gyllenhammar ledande representanter för de aktieägarägda huvudkonkurrenterna – sålunda representanter för Skandia, Skåne och Thule – att man skulle agera i riktning mot så nära samverkan som man över huvud taget kunde tänka sig. Man skulle göra det för att kunna bjuda Folksam spetsen – ja, inte bara Folksam, utan även Städernas som tillämpade samma självvårdiga prispolitik som den kooperativa fribytaren.

Vad som hände då och vad som därefter inträffade har rätt ingående redovisats och analyserats i mitt arbete *Försäkring och fusioner 1855–1980* från 1982, varför det här inte ter sig nödvändigt att mer än avrapportera huvudresultaten av Gyllenhammars uppförande invit.

1960–1961 var de tre S-bolagen – sålunda Skandia, Skåne och Svea – sammanförda till en koncern med Skandia som moderbolag.

Huvudaktör från periferi till centrum

Redan 1961 kunde Gyllenhammar förflytta sig själv från chefsposten i Svea till chefsposten i Skandia. Och ett år därefter införlivades Öresundgruppen med S-bolagskonglomeratet. En ny företagsskattelagstiftning gjorde det fördelaktigt för Skandia att köpa och för huvudägarna i Öresundgruppen att sälja den både i Stockholm och Malmö domicilerade

koncernen. 1963 följde Thulegruppen efter – närmast till följd av att skadeförsäkringsrörelsen i koncernen befann sig i stora svårigheter.

Under 1960-talet organiserades det nya – efterfusionära – Skandia. Man hade två oskattbara tillgångar, vilka säkrade vägen till framgång: man hade Sveas muskler i form av Pehr Gyllenhammar, som företagsledare en naturbegåvning av sällsamt slag. Och man hade Skandias konsolideringskapital, av vilket det synliga kapitalet var imponerande nog, men de dolda reserverna – en viktig sak för Gyllenhammar – av inhemsk Fort-Knox-karaktär.

Mot slutet av 1960-talet var Skandia i kraft av talrikast möjliga internfusioner och en helt ny organisation uppstrukturerat så långt det rimligtvis stod i mänsklig förmåga. 1970 lämnade Pehr Gyllenhammar över ledningen för Skandia till sonen Pehr G. Gyllenhammar, vilken dock skulle bli kortvarig på sin nya post: hans mandattid sträckte sig över endast elva månader, varefter han överflyttade till födelsestaden Göteborg och bilföretaget Volvo.

Skandia utmanar

Men redan dessförinnan hade Gyllenhammar junior iscensatt tredje akten av det svenska försäkringsdrama som egentligen var ett enda långt krig: här uppenbarade sig verkligen den heta vilja att erövra eller försvara territorier, som är krigets mening och anda.

Första akten sträckte sig från 1946 till 1961 och andra akten från 1961 till 1968. 1961 var S-bolagsfronten formerad och dessutom försedd med en ledare som inte stod Folksamchefen Seved Apelqvist (1901–1974) efter när det gällde att våga och vinna stort. 1968 var S-bolagen plus Thule- och Öresundskoncernerna – efter internfusioner snart sagt utan tal samt strategisk nyorientering – inordnade i en ny organisation, som med tanke på omständigheterna skulle visa sig fungera nästan överraskande väl. Och 1968 går Skandia till motattack, en motattack ledd av den 1960 till

Svea knutne och 1965 till Skandia överflyttade Pehr Gyllenhammar junior.

Motattacken vilade emellertid dels på den övermodiga uppfattningen att man i snart sagt alla lägen kan se in i framtiden, dels på den felaktiga uppfattningen att en Skandia-kund i alla lägen är en prismedveten kund. Det fanns nämligen stora övervärden i själva firmanamnet.

När det så gällde företagsstrukturen på den svenska försäkringsmarknaden hade följande inträffat och skulle följande inträffa: Allmänna Pension och Valand hade fusionerat 1958, Svenska Lif och Balder 1960, Städernas och Hansa 1968 och Framtiden och Trygg-Fylgia 1970. Per den 1 januari 1971 var de tre sistnämnda fusionskontrahenterna samlade under ett namn, nämligen Trygg-Hansa. Till de bägge dittillsvarande huvudkombattanterna på svensk försäkringsmarknad sällade sig nu en tredje.

Nedanstående sammanställning (för Trygg-Hansas del partiellt retrospektiv) av respektive koncerns premieinkomst i direkt försäkring i Sverige samt redovisade tillgångar ultimo 1970 i miljoner kronor ger visst besked om storleksordning och styrka inför den strid som stundade:

Koncern	Premie- ink. liv	Premie- ink. sak	Tillgångar
Skandia	702	728	7,822
Trygg-Hansa	612	564	5,698
Folksam	183	498	1,585

Underlag: EF 1970 tab. A.

Den ljusnande framtid är vår

1967 ägde en omläggning från vänstertrafik till högertrafik rum i Sverige. Många siade – av skäl som knappast behöver utvecklas närmare – om att de försäkringsgrenar som förr i världen benämndes *trafik* respektive *annan motor* för överskådlig tid framöver skulle bli förlustaffärer för försäkringsbolagen. Men

motsatsen inträffade. Bilisterna körde försiktigare än någonsin, såväl söndagsbilisterna (ofta nog Folksamkunder) som övriga bilister (inte sällan Fylgiakunder).

De försäkringsföretag respektive företagsenheter som låg tungt i trafik respektive annan motor, sålunda i främsta rummet Folksam Sak och Fylgiadelen av Trygg-Fylgia, kunde därför snart nog konstatera att sådan affär var guld värd.

Det kunde även Skandia – men på avstånd. I och med ingången av 1967 upphörde så Tarifföreningen (i slutändan under det vilseledande neutrala namnet Svenska Skadeförsäkringsföreningen) med sin verksamhet. Prissättningen på försäkringsprodukter blev helt fri, och Skandia – med Pehr Gyllenhammar junior vid raketten – servade med avsevärda prissänkningar på just "bilsidan".

Det skulle ha blivit ett serve-ess, eller möjligen i varje fall en boll i retur följd av en otagbar smash. Men det ena bolaget efter det andra underbjöd Skandia, och helt visst inte endast i trafik och annan motor. Den ena prissänkningen följde med andra ord på den andra, och efter en riktig rysare som 1976 måste avbrytas på grund av mörkrets inbrott vacklade Skandiamannen (som ju inte längre hette Gyllenhammar) ut från på banan, medan huvudmotståndarparet fick bäras ut på varsin bår.

Man talade i det sammanhanget en hel del om skadeförsäkringscykler, ungefär som om man varit utsatt för ett okontrollerbart naturfenomen. Men här var det nog ändå mest fråga om ett allas krig mot alla, och mest då på storkoncernnivå. Det var ett krig vars huvudförutsättningar – som redan antytts – i allt väsentligt var överoptimistiska framskrivningar av en tillfällig trend samt en brist på blick för hur långt man kan gå innan utflödet av företagets pengar blir katastrofalt större än inflödet.

I sorgevarvet – vilket kunde beskådas vid ett ställvis ganska laddat sammanträde med

Svenska Försäkringsföreningen 1977, ett sammanträde som samma år under rubriken *Tre koncernchefer mot väggen* refererades i NFT – kunde man inte överblicka skadeverkningarna av skadeförsäkringskriget i hela dess vidd. Så mycket blev dock efter hand bekant som att Skandia i konsolideringsgradstermer snuddat vid förbjudet område (en enda procent på rätt sida om de femtio procenten) samt att Folksam Sak och Hansadelen av Trygg-Hansa vandrat ganska långt in på området i fråga. Allvaret i det inträffade fick viss markering därigenom att sistnämnda företag vid årsskiftet 1977/1978 bytte koncernchef.

Nu frågar sig någon: So what? Varpå svaras: De tre storkoncernerna överlevde alla det trettioåriga försäkringskriget ända in i dess sista fas – men som redan framgått till priset av mycket stora avbränningar på konsolideringskapitalet. Folksam var förvisso 1950- och 1960-talens stora vinnare på svensk försäkringsmarknad. 1970-talet hade ingen vinnare. Först påföljande decennium skulle en sådan ånyo uppenbara sig.

Ty den tredje och sista fasen av det trettioåriga försäkringskriget hade berett marken för en företagsgrupp som lugnt och stilla hade byggt upp sin organisation (i den mån man inte redan fått den till skänks) bakom stridslinjerna. Den kunde nu med oförbrukade reserver skrida in mot centrum av det som händer när det händer någonting stort inom svensk försäkring.

Det var Länsförsäkringsbolagen.

Kollektivism och imperfektioner

Blick i backspegeln

Under de senast förflutna tio åren har den svenska samhällsutvecklingen sedan 1870 tilldragit sig en uppmärksamhet av det mera smickrande slaget. Man har – ekonomer och ekonom-historiker emellan – tittat på utvecklingen år för år av bruttonationalprodukten.

Endast Japan har uppvisat en liknande serie på förbluffande hög och jämn nivå. Man har frågat sig vilka de väsentliga bakomliggande orsaksfaktorerna kan vara. En sådan faktor är lika övergripande som viktig: de svenska statsmakternas vid alla internationella jämförelser ovanligt stora benägenhet för att investera i utbildning – och för att investera mycket i sådan utbildning som gav hög avkastning. I klartext: på den obligatoriska primärskolan, folkskolan, och på högre teknisk utbildning.

Från mitten av 1870-talet var praktiskt taget alla svenska barn läs-, skriv- och räknekunniga när de lämnade primärskolan, och Sverige hade hundra sinom hundra civilingenjörer långt innan titeln litet in på 1900-talet kom i bruk. Och nämnda omständigheter jämte imponerabilia av normbildningskaraktär gjorde att övergången från lågproduktivt arbete inom jordbrukssektorn (som vid sekelskiftet 1900 sysselsatte mer än hälften av Sveriges yrkesverksamma befolkning) snabbt kunde omvandlas till högproduktivt arbete inom industri- och servicesektorerna.

Men den i Sverige påtagligt snabba omvandlingen från agrarsamhälle till industrisamhälle skapade problem. Alla detaljer å sidos löstes de mest trängande problemen i och med lagen om statligt stöd till erkända sjuk-kassor av 1890 (med påbäckningslag 1910) samt lagen om allmän folkpension av 1913 (med påbäckningslag 1936) och lagen om obligatorisk olycksfalls- och invaliditetsförsäkring för vissa utsatta yrkesgrupper av 1916.

Pensionsförsäkringsmarknad med potential

Återstod tjänstemannagrupperna i industri- och servicesamhället.

Affärsidén bakom tillkomsten av Allmänna Pension 1898 (med förutvarande finansministern och dåmera riksmarskalken Fredrik von Essen som styrelseordförande) var som framgår av bolagets firma att tillhandhålla pensionsförsäkringsprodukter på den svenska

marknaden. Men man var för tidigt ute. 1900 bytte man därför både ledning och affärsinriktning. Allmänna Pension blev då och förblev ett rent livförsäkringsbolag.

1917 tillkom *Sveriges Privatanställdas Pensionskassa, Understödsförening*, vilken kassa (med Socialstyrelsen som tillsynsmyndighet) 1929 ombildades till *Svenska Personal-Pensionskassan* (med Försäkringsinspektionen som tillsynsmyndighet) – men i bägge fallen med SPP som allmänt vedertagen kortform för det eljest väl mångstaviga namnet.

All fångslande men här irrelevant historik å sidosida fanns i sanning 1917 och framöver den marknad för pensionsprodukter med inriktning på tjänstemannagrupperna som inte funnits 1898 – och drabbades SPP av mycket stora bekymmer i samband med den (låg)räntekris, som utan egen förskyllan drabbade Sverige några år in på 1930-talet och vilken som ett led i den ekonomiska politiken förlängdes till långt in på 1950-talet.

Strid om marknadsprinciper

Genom en överenskommelse mellan SPP å ena sidan och de övriga personförsäkringsbolagen å den andra tillerkändes SPP 1929 nationellt monopol på tjänstepensionsförsäkring för tjänstemän. Motprestationen från SPPs sida var att inte kliva in över gränsen till den reguljära livförsäkringsmarknaden.

Men i början av 1940-talet ifrågasatte Liv-Thules chef Ragnar Blomquist om den konkurrensbegränsning som gällde för tjänstepensionsområdet verkligen var rätt och riktig. Ja, än mer: Han ansökte för Liv-Thules räkning om att få utöka företagets produktutbud med just tjänstepensionsförsäkring.

I dagens läge hade ett positivt beslut från tillsynsmyndighet och/eller regering uteslutande varit en formsak. Liv-Thule var inte endast ett mycket stort bolag, utan dessutom ett relativt välkonsoliderat bolag. Men för mer än femtio år sedan var det här fråga om ett

intrikat mönster av maktambitioner och maktrelationer.

En sak är helt säker: Det av räntekrisen svårt sargade SPP – med stark förankring i vissa av tjänstesamhällets nyckelgrupper – skulle om tjänstepensionsmonopolet bröts få en övermäktig konkurrent i Thule. Efter en av överdirektör O. A. Åkesson iscensatt förhållnings- och utmattningsmanöver kom så 1946 den rent socialdemokratiska regeringen Erlanders nej till Liv-Thules ansökan om att få utöka produktsortimentet med tjänstepensionsförsäkring. Och samma år lämnade Blomquist Thulegruppen.

Från det skede åren kring krigsslutet 1945, under vilket statsmakterna bestämde sig för att marknaden inte alltid kan ha rätt, går en snörrät linje genom SPP och den aldrig sinande ström av premier som så att säga genom ren automatik forsade in i bolaget till de så kallade arbetsmarknadsförsäkringsbolagen och de strömmar av premier som av ren automatik skulle forska in till dem – samt och för övrigt och repetitionsvis till likvidationen av socialförsäkringsbolagen.

I mycken ekonomisk teori utgör marknaden ett nyckelbegrepp – alltifrån fondbörsen till svarta börsen, alltifrån världsmarknaden för vete till den marknad som domineras av Callikartellen. Alla är överens om att en *helt fri* marknad fungerar bäst som en del av ett ekonomiskt modellbygge – men numera även om att en *hårt styrd* marknad allra mest gynnar det fåtal som styr det styrda flertalet.

Mot den bakgrunden – som av ren självbevarelsedrift här inte närmare skall utvecklas – bör man se de imperfektioner på svensk livmarknad vilka med kombinationen SPP och ITP-plan för tilläggs pensionering av privatanställda tjänstemän och arbetsledare från 1961 som mönsterskapare initierats från politisk och fackligt håll och – något symbolmättat – även de klätts i en trebokstavskombination, nämligen AMF (arbetsmarknadsförsäkringar).

Producenter och konsumenter eller konsumentkombinationer av måttlig storlek beskars därmed i mycket stor utsträckning möjligheten att samråda om rätt produkt till rätt pris vid rätt tidpunkt. Det skulle få ett lika hårt som distinkt nedslag i den officiella statistiken. Och den fråga som mot den här angivna bakgrunden måste ställas och även ställdes löd med viss självklarhet: Hur stort måste ett reguljärt livförsäkringsbolag vara för att med rimligt hopp om framgång kunna matcha ett monopolförsäkringsföretag?

Svaret kunde bara bli ett: Orimligt stort.

Brytpunkt 1980

Dubbelfråga med följdfråga

Den som suttit böjd över tabellernas mångfald och extraherat och bearbetat vad som kan synes relevant för belysning av den ena eller andra frågeställningen undgår knappast att från tid till annan ställa sig följande dubbel-fråga: Vad är egentligen stort i det som skett och sker, och vad är litet? Och vidare: Hur mycket skall statistikern-författaren (eller författaren-statistikern) skriva läsaren på näsan, och hur mycket skall överlämnas åt dennes egen fattningsförmåga och fantasi?

I begränsningen visar sig mästaren, utbrast en gång den stora Goethe, som helt visst inte alltid levde som han lärde. Men på försök: En motivering av den tidsavgränsning som här skett samt ytterligare några upplysningar och ett par relativt ofrånkomliga slutsatser rörande utvecklingen av företagsstrukturen på den svenska försäkringsmarknaden fram till 1980.

Försäkringsmarknad i koncentrat

År 1949 vann 1948 års lag om försäkringsrörelse laga kraft, och 1952 vann den precisering och utvidgning av lagen som inspirerats av en 1945 tillsatt parlamentarisk försäkringsutredning också den laga kraft. Åren kring 1950 markerar därför verkligen en brytpunkt inom svensk försäkring. Och det desto hellre som

de många effekterna av andra världskriget först nu klingat av fullt och helt på svensk försäkringsmarknad.

En brytpunkt markerar även, och i minst lika hög grad, åren kring 1980. Den stora skadeförsäkringskrisen 1975–1977 är genomliden, och huvudaktörerna på marknaden genomgår alla tre ledningsbyten. 1977/1978 avlöses Trygg-Hansas Lars Dahlgren av Curt-Steffan Giesecke, 1981 avlöses Skandias Arne Lundeborg av Björn Wolrath och 1984 Folksammas Klas Back av Hans Dahlberg – och 1983 träder en ny lag om försäkringsrörelse i kraft.

Ur ett vidare perspektiv framstår kanske inte decennieskiftet 1979/1980 som en verklig vattendelare, men väl årsskiftet 1980/1981. 1970-talet innebar stora bekymmer inte bara för svensk försäkring, utan även för världsekonomin i stort. Litet in på 1980-talet tar så den makalösa internationella konjunkturuppgång vid, som för svenskt vidkommande skulle vara hela decenniet ut. För att exemplifiera: under 1980-talet tiofaldigades omsättningen på Stockholm fondbörs. Och ingen ekonomisk barometer (möjligen med undantag för bilbranschen) är känsligare för konjunktursvängningar i det ekonomiska livet än försäkringsbranschen.

Det är givetvis siffror av en helt annan storleksordning som möter i tabell 7 än de siffror som avspeglar utvecklingen trettio år tidigare – även med hänsyn tagen till inflationen (en krona 1950 motsvarades av 5:50 kronor 1980).

Men det är koncentrationstendensen som vid en jämförelse mellan de bägge tabellerna är så påtaglig, att den inte närmare behöver kommenteras. Det är bara att konstatera att så blev det – och det fanns ju en tydlig branschintern bakgrund utanför det ordinära, som kraftigt påverkade utvecklingen av företagsstrukturen på svensk försäkringsmarknad.

Men även ytterligare något annat. Tre nya aktörer har – i SPPs efterföljd – kunnat kapa åt sig så stora delar av livmarknaden, att det

fått ett kraftigt genomslag på hela marknadsbilden. Det är de så kallade arbetsmarknadsbolagen, AFA (Arbetsmarknadens Försäkrings AB), med startår 1963 (gruppliv- och avgångsbidragsförsäkring), vidare AMF-Sjuk (Arbetsmarknadsförsäkringar Sjukförsäkrings AB) med startår 1972 och slutligen AMF-Pension (Arbetsmarknadsförsäkringar Pensionsförsäkrings AB) med startår 1973 (tjänstepensionsförsäkring av arbetare). Av en samlad premieinkomst på nästan elva miljarder kronor i liv 1980 har drygt 3,6 miljarder (via arbetsgivaren) gått in i de tre AMF-bolagen.

I övrigt talar tabellen som sagt mest för sig själv. Den starka koncentrationstendensen

inom svensk försäkring under skedet 1950–1980 är oförtydlig, samtidigt som Länsförsäkringsbolagen utan draghjälp av någon livrörelse avancerat till övre hälften av tabellen.

Rent historiskt sett var det något av en sensation att så skedde, men ur nutidsperspektiv ter det sig lika följdriktigt som att D följer på A, B och C.

Liten litteraturoversikt

Den officiella försäkringsstatistiken i mer ambitiöst format löper från och med räkenskapsåret 1887 till och med räkenskapsåret 1989. Den är utförlig från och med 1900-talets början men föga utnyttjad av forskning-

Tabell 7. Svenska försäkringskoncerners och försäkringsbolags premieinkomst (Prink) samt redovisade tillgångar 1980. Miljoner kronor.

Koncern/ bolag	Liv- och sjukförs.		Skadeförs.		Totalt Proc	Tillgångar	
	Prink	Proc	Prink	Proc		Mkr	Proc
SPP	3,480	31.7	–	–	16.2	31,381	29.2
Skandia	1,520	13.8	2,805	26.6	20.1	22,475	20.9
Trygg-Hansa	1,058	9.6	2,210	21.0	15.2	15,512	14.4
AMF-Pension	1,890	17.2	–	–	8.8	8,350	7.8
Folksam	483	4.4	2,021	19.2	11.6	7,332	6.8
AMF-Sjuk	1,340	12.2	–	–	6.2	6,482	6.0
Länsförsäkr.	–	–	1,477	14.0	6.9	3,849	3.6
Valand	340	3.1	–	–	1.6	3,285	3.1
Vegete	135	1.2	492	4.7	2.9	2,363	2.2
AFA	432	3.9	–	–	2.0	684	0.6
Allm. Brand	–	–	320	3.0	1.5	643	0.6
Ansvar	–	–	225	2.1	1.0	442	0.4
Skånska Brand	–	–	186	1.8	0.9	438	0.4
Jordbruk. försbg	–	–	105	1.0	0.5	382	0.4
Sv. Assuransför.	–	–	163	1.5	0.8	362	0.3
RKA	66	0.6	–	–	0.3	296	0.3
Volvia	–	–	153	1.5	0.7	257	0.2
Holmia	–	–	86	0.8	0.4	150	0.1
KFA	138	1.3	–	–	0.6	87	0.1
Summa	10,969	99.9	10,243	97.3	98.6	105,616	98.4
Övriga RB	11	0.1	241	2.3	1.2	1,606	1.5
Övriga LHS	–	–	42	0.4	0.2	158	0.1
Totalt	10,980	100	10,526	100	100	107,380	100

Underlag: EF 1980 tab. A (inledn. s. 26).

en, i varje fall delvis sannolikt därför att den i stora stycken är relativt svårbearbetad.

Katalog över Svenska Försäkringsföreningens bibliotek vid utgången av 1943 (1944) och Charlotte Thilenius, *The Insurance Firm: A Bibliography* (1992), bägge utgivna av Svenska Försäkringsföreningen, förmedlar mängder av lästips för den försäkringsvetgige. Standardverket om svensk försäkring i modern tid är K. Englund, *Försäkring och fusioner 1855–1980* (1982), och en uppföljning i något lättammare ton utgör samme författares *Skandiamän och andra försäkrings-*

män 1855–1970 (1993), bägge utgivna av Skandia. Gunvall Grips doktorsavhandling *Vill du frihet eller tvång: Svensk försäkringspolitik 1935–1945* (1987), utgiven av Statvetenskapliga Föreningen i Uppsala, belyser initierat och väldokumenterat inte minst SPP-Thuleproblematiken, och samme författares *Försäkring i förändring* från 1989 och *Den försäkringsbehövande allmänhetens förtroende* från 1991 förmedlar rik kunskap av mer övergripande karaktär om svensk försäkringsmiljö och försäkringsproblematik.